

zaterdag 3 november 2018 – Sint-Martinusbasiliek – Halle

Beste luisteraar

Van harte welkom op *Adieu*. In deze gure novemberdagen kunnen we er niet rond: Moeder Natuur bereidt haar winterslaap voor. De temperatuur, het weer, de kleuren rondom ons: ze stemmen tot nadenken en overpeinzen. Velen trekken zich wat meer terug in de huiskamer en zien de komende maanden met gemengde gevoelens tegemoet.

November is natuurlijk ook de maand waarin we terugblikken op wat voorbij is: bekenden en geliefden waar we, recent of langer geleden, afscheid van moesten nemen.

De praktijk van het bidden voor en tot de overledenen is quasi even oud als het christendom zelf, maar kende veel verspreide vormen en gebruiken doorheen Europa. Het was het bisdom Luik dat in 1008 besloot om deze gedachtenis te houden op de dag na Allerheiligen, in navolging van de cisterciënzerkloosters die dit al langer deden. Vanuit Luik verspreidde het gebruik zich over heel de kerk.

Redenen genoeg, dus, voor een concert rond *Herfst en Afscheid*. Want welke kunst is beter geschikt om deze gevoelens te verwoorden en te verklanken dan muziek?

We wensen u een mooie avond toe.

Sanseveria*Plus* en Molitva

De uitvoerders

SanseveriaPlus werd opgericht in 2013. De leden zijn allemaal 45+. Met een knipoog noemen wij onszelf "een jong koor voor gevorderde stemmen." Onder de bekwame leiding van Ann Janssens smelten onze mooie, rijpe zangstemmen samen tot een rijke, harmonieuze koorklank en werken we gedreven aan de uitbouw van een boeiend repertoire. Jong van hart, gaan wij met veel enthousiasme voor optimale muzikale kwaliteit.

Ann Janssens studeerde klassieke zang aan de muziekconservatoria van Gent, Antwerpen en Brussel, waar ze diverse eerste prijzen en hogere diploma's voor kamermuziek en zang behaalde. Als dirigent leidt ze de gemengde koren *MusicAmi* uit Mortsel, *Hisiste* uit Hingene, *Diversiteitskoor Alieco* uit Wilrijk, het jeugd- en volwassenenkoor *De Vagebonden* uit Edegem en het vrouwenkoor *SanseveriaPlus* uit Duffel.

Molitva ("gebed") werd opgericht in 2000 door Hugo Smekens, lid van het VRT-koor. Hij maakte van Molitva een semiprofessioneel ensemble met aandacht voor sonoriteit en interpretatie. Na het overlijden van Hugo nam Joachim Kelecom de leiding over. De rode draad bleef dezelfde: het orthodoxe repertoire met aandacht voor tekstfrasering, volle koorklank en rijke harmonieën levend houden en respectvol benaderen. Molitva nam drie cd's op en gaf door de jaren heen meer dan honderd concerten in binnen- en buitenland .

Joachim Kelecom (°1977) studeerde af als tolk Engels en Russisch. Daarnaast volgde hij muziekstudies in verschillende disciplines. Zijn muzikale vorming omvatte orgel, zang en harmonie. Hij werkte regelmatig mee aan vocale projecten en opnames bij verscheidene ensembles en leidt het orthodoxe koor Molitva sinds 2012. Daarnaast is hij docent semiologie en analyse aan het Centrum Gregoriaans te Drongen. Hij is organist in Sint-Pieters-Leeuw en leidt er het koor Alauda.

Het programma

The river is flowing

De tekst van dit lied is van de hand van Sun Bear (1926 – 1999), lid en ouderling van de Chippewa-stam in het White Earth-reservaat in de Verenigde Staten. Het koorarrangement is van SanseveriaPlus.

The river is flowing, flowing and growing

The river is flowing back to the sea

Mother Earth carry me, your child I will always be

Mother Earth carry me, back to the sea.

*De rivier vloeit en groeit,
Hij leidt terug naar zee
Moeder Aarde, draag mij, ik die Uw kind blijf
Moeder Aarde, draag mij, terug naar zee*

Da pacem

De tekst van dit motet is losjes gebaseerd op o.a. psalm 122 en is reeds bekend vanaf de 6e eeuw. In 1279 werd het een verplicht onderdeel van de Latijnse eucharistie. Deze zetting is van de hand van Charles Gounod (1818 – 1893) uit 1844, CG116.

Da pacem, Domine, in diebus nostris

Quia non est alius

Qui pugnet pro nobis

Nisi tu Deus noster.

*Geef vrede, Heer, in onze dagen
want er is geen ander
die voor ons strijden zal
dan Gij, onze God*

If I needed you

Oorspronkelijk is dit een country-nummer van de singer-songwriter Townes Van Zandt (1944 – 1997) uit 1972. Onder meer door de coverversie van Emmylou Harris werd het een grote hit. Deze koorversie is van SanseveriaPlus.

If I needed you, would you come to me?
Would you come to me, and ease my pain?
If you needed me, I would come to you
I'd swim the seas for to ease your pain

In the night forlorn the morning's born
And the morning shines with the lights of love
You will miss sunrise if you close your eyes
That would break my heart in two

The lady's with me now since I showed her how
To lay her lily hand in mine
Loop and Lil agree she's a sight to see
And a treasure for the poor to find

*Als ik je nodig had, zou je dan komen
En mijn pijn verzachten?
Als jij mij nodig had, ik zou er zijn
en alle zeeën overzwemmen om je pijn te helen.*

*Uit een desolate nacht komt de morgen voort
en schijnt de ochtend met zijn liefdeslicht
Je mist de zonsopgang, zo met je ogen toe
Dat is meer dan ik verdragen kan.*

Lascia ch'io pianga

Georg Frideric Händel (1685 – 1759) speelde lang met deze melodie: ze komt terug in zijn opera Almira (1705) en in het oratorium Il Trionfo del Tempo (1707). Pas in 1711, in de succes-opera Rinaldo, gebruikte hij ze voor deze legendarische sopraan-aria. Almirena wordt gevangen gehouden door de Saraceense koning Argante, die haar zijn liefde verklaart, maar ze wijst hem af in deze aria. Dit koorarrangement is van Bernard de Wagtere.

Lascia ch'io pianga
mia cruda sorte,
e che sospiri
la libertà.

Il duolo infranga
queste ritorte,
de' miei martiri
sol per pietà.

*Laat mij maar wenen
over mijn wrede lot
en laat me zuchten
om de vrijheid.*

*Laat mijn verdriet
dan deze ketens breken
van mijn marteling,
uit mededelijden met mijn lot.*

Solveighs Lied

In 1875 schrijft Edvard Hågerup Grieg de muziek voor het toneelstuk "Peer Gynt" van Henrik Ibsen. Het wordt een moeizaam proces, en Grieg beklagt zich meermaals over het trage vorderen van de partituur en de beperkingen die de theaterdirectie hem oplegt. Toch wordt het werk een overweldigend succes. Het koorarrangement is van Carl Bertil Arnestig.

Kanske vil der gå både Vinter og Vår,
og næste Sommer med, og det hele År; —
men engang vil du komme, det véd jeg visst;
og jeg skal nok vente, for det lovte jeg sidst.

Gud styrke dig, hvor du i Verden går!
Gud glæde dig, hvis du for hans Fodskammel står!
Her skal jeg vente til du kommer igen;
og venter du histoppe, vi træffes der, min Ven!

*Misschien duurt het een winter en een lente,
misschien de volgende zomer en het hele jaar,
maar ooit kom je, dat weet ik zeker
en ik zal op je wachten, zoals ik ooit beloofde.*

*God geve je kracht op je weg
en vreugde als je voor Zijn troon komt.
Hier wacht ik tot je terugkomt,
en als jij daarboven op me wacht,
zien we elkaar dáár weer, mijn vriend.*

Northern Lights

De Noorse componist Ola Gjeilo (°1978) studeerde aan de befaamde Juilliard School in New York. Hij is een rijzende ster in het compositielandschap. Geïnspireerd door de aurora borealis, het noorderlicht, zocht hij naar woorden om deze schoonheid te beschrijven. Hij belandde bij het Bijbelboek Hooglied, dat de aantrekkingskracht en liefde tussen een man en een meisje beschrijft. Tot op vandaag blijft het een mysterie hoe dit boek(je) in de Bijbel terecht kwam: in de 8 hoofdstukken wordt niet één keer de naam van God genoemd.

Pulchra es amica mea,
suavis et decora filia Jerusalem
terribilis ut castrorum acies ordinata.
Averte oculos tuos a me
quia ipsi me avolare fecerunt.

*Je bent mooi, m'n lief,
zacht en bekoorlijk, jij dochter van Jeruzalem,
ontzagwekkend als een leger in slagorde.
Wend je ogen af van mij,
want ze geven me vleugels, en ik vlieg weg.*

Under the harvest moon

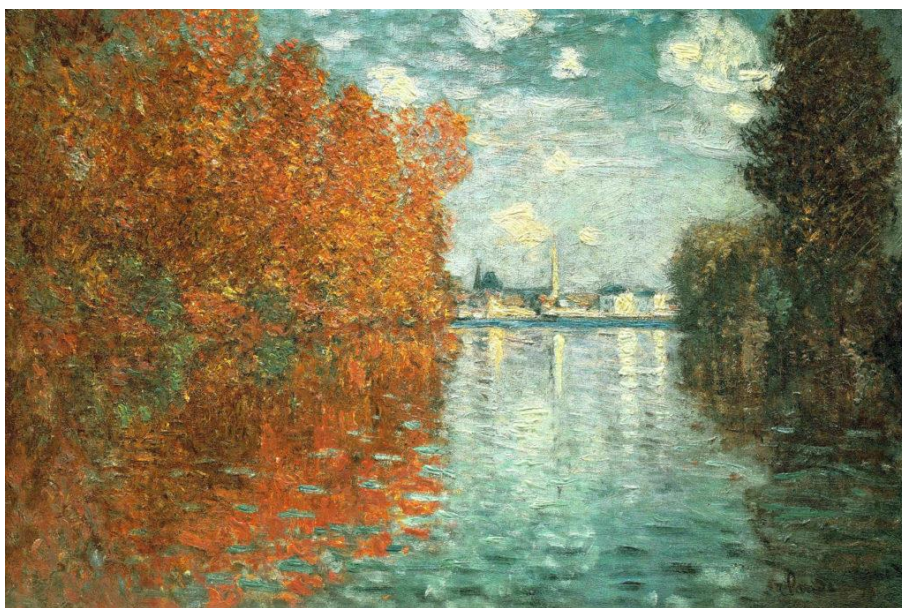
Carl Sandburg (1878 – 1976) behaalde nooit enig diploma, maar werd toch één van de toonaangevende moderne Amerikaanse dichters. Tot driemaal toe won hij de prestigieuze Pulitzer-prijs, onder andere voor zijn poëzie. Dit gedicht komt uit de bundel Chicago Poems (1916). Het koorarrangement is van Waldemar Bloch.

Under the harvest moon,
When the soft silver
Drips shimmering
Over the garden nights,
Death, the gray mocker,
Comes and whispers to you
As a beautiful friend
Who remembers.

*Onder de maan in oogsttijd,
wanneer het zachte zilverlicht
zachtjes druppelt
over een nachtelijke tuin,
komt de Dood, de grijze nar,
en fluistert in je oor
als een trouwe vriend
die alles nog weet.*

Under the summer roses
When the fragrant crimson
Lurks in the dusk
Of the wild red leaves,
Love, with little hands,
Comes and touches you
With a thousand memories,
And asks you
Beautiful, unanswerable questions.

*Onder de zomerse rozen,
als hun ruikende bloedrood
de avond ondergaat
van wilde, rode bladeren,
dan komt de Liefde met haar zachte hand
en raakt je aan
met duizend herinneringen
en stelt je eindeloze vragen
waarop je nooit het antwoord weet.*

Claude Monet, Herfst bij Argenteuil (1873)

Abschied

Jakob Ludwig Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809 – 1847) wordt wel eens vergeleken met Mozart: beiden waren ze wonderkinderen en beiden hadden ze nog andere talenten: Mozart de wiskunde, Mendelssohn de schilderkunst. Het gezin Mendelssohn had Joodse wortels, maar bekeerde zich tot het christendom. Het zou de jonge componist Felix alleen maar meer inspiratiebronnen bieden.

Wenn sich zwei Herzen scheiden,
Die sich dereinst geliebt,
Das ist ein grosses Leiden,
Wie's grösser keines giebt.
Es klingt das Wort so traurig gar:
"Fahr wohl, fahr wohl auf immerdar."
Wenn sich zwei Herzen scheiden,
Die sich dereinst geliebt.

Da ich zuerst empfunden,
Dass Liebe brechen mag:
Mir war's, als sei verschwunden
Die Sonn' am hellen Tag.
Im Ohre klang mir's wunderbar:
"Fahr wohl, fahr wohl auf immerdar."
Da ich zuerst empfunden,
Dass Liebe brechen mag.

*Als zich twee harten scheiden
die ooit verstrengeld waren,
dan doet dat gemeen veel pijn,
meer dan wat de wereld kent.*

*En meestal klinkt zo'n treurig woord:
"Het allerbeste voor jou, voor immer en altijd."*

*Als zich twee harten scheiden,
die ooit het éne waren.*

Ubi Caritas

Men vermoedt dat deze bekende zin één van de eerste gebeden was van de jonge christelijke Kerk. Na vele eeuwen vond ze uiteindelijk een plaatsje in de dienst van Witte Donderdag, tijdens de ceremonie van de voetwassing, het mandatum. Onderzoek van de historische bronnen leert dat de oorspronkelijke tekst wellicht luidde: “Ubi caritas est vera, Deus ibi est” – Waar de naastenliefde oprecht is, daar is ook de Heer. Deze koorzetting is van de Noorse componist Ola Gjeilo en werd geschreven bij het prille begin van zijn componistencarrière, in 1999. Zijn grote voorbeeld hierbij was de bekende zetting van de Franse componist Maurice Duruflé.

Ubi caritas et amor, Deus ibi est.
Congregavit nos in unum Christi amor.
Exultemus, et in ipso iucundemur.
Timeamus, et amemus Deum vivum.
Et ex corde diligamus nos sincero.

Daar waar verbondenheid en liefde zijn, daar is de Heer.
De liefde van Christus brengt ons samen.
Laten we juichen, en ons erom verheugen.
Laten wij de levende God vrezen en beminnen.
En Hem uit het diepste van ons hart liefhebben.

Vincent van Gogh – Landschap met bomen (1881)

Tropar pannihidy

Pavel Grigorievich Chesnokov behaalde het diploma aan het conservatorium van Moskou in het fatale jaar 1917. De communistische revolutie zou zijn hele carrière overschaduwen en een ernstige beperking vormen voor zijn grote creatieve liefde: de religieuze muziek. Slechts met grote moeite kon Chesnokov professioneel en creatief overeind blijven. Gelukkig maar, zoals onder meer blijkt uit zijn Pannihida of Requiem, opus 39. Solist: Henk Pringels.

Ge zijt gezegend, Heer, leer mij Uw gerechtigheid.

Het koor der heiligen heeft de bron des levens gevonden, de deur naar het paradijs.

Laat mij, door mijn berouw, ook deze weg begaan, als het verloren schaap dat ik ben. Roep mij tot U, mijn redder, en red mij.

Schenk rust aan Uw dienaar, God, en neem hem op in Uw paradijs, temidden van de heiligen, daar waar de rechtvaardigen voor U opstijgen in hemels licht.

Schenk rust aan Uw overleden dienaar, en vergeef hem zijn misstappen.

Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, zoals het was in het begin, nu en altijd, tot in de eeuwigheid. Amen.

Kondak voor de overledenen

De orthodoxe liturgie onderging doorheen de eeuwen bijzonder weinig veranderingen; in essentie verloopt zij nog steeds zoals de diensten van de vroege kerk. Deze was doordrenkt van het Oosterse tijdsbesef, en bespeelt tijd en ruimte dus helemaal anders dan ons rationele Westerse denken. De brede, gedragen harmonieën in dit werk van Pavel Chesnokov zijn daar een mooi voorbeeld van.

Laat de ziel van uw overleden dienaar
rusten bij de heiligen, Christus, onze God.

Daar waar geen ziekte meer is,
geen verdriet, geen zuchten,
maar enkel eeuwig leven.

Dan wordt dit grafgezing
tot een nieuw lied: Alleluia!

Ikoon van de Epitaphios of graflegging, Athosberg (GR), 16e eeuw

Sjedaljen uit de pannihida

Traditioneel wordt een orthodoxe dienst staande bijgewoond, behalve door diegenen die dit door ouderdom of ziekte niet kunnen. Uitzonderlijk is het, bij lange diensten, wel toegestaan, even te gaan zitten. De passage uit de liturgie die dan plaatsvindt, noemt men de “gezeten hymne” of “sjedaljen”. Opnieuw een zetting uit het opus 39 van Pavel Chesnokov; solist: Daan Corneillie.

Geef rust, Heer, aan de ziel van Uw overleden dienaar.
Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest,
nu en altijd en tot in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Nyne sily njebjesnyja

Tijdens de Goede Week mag de priester geen consecratie voltrekken. Voor de diensten wordt dus communiebrood gebruikt dat “vóórgewijd” is. Grigori Fjodorovich Lvovsky (1830 – 1894) schreef muziek voor deze “Liturgie der Voorgewijde Gaven”.

Nu zijn de hemelmachten onzichtbaar in ons midden;
zie, de Koning der Glorie treedt binnen,
zie, het mystieke offer werd voltrokken.
Laat ons aantreden in geloof en liefde,
en deel hebben aan het eeuwige leven:
alleluia, alleluia, alleluia.

Sovjet prjevjahnyj

De oosterse en westerse kerk hebben ook hun Maria-verering gemeen, zoals blijkt uit dit wondermooie motet van de grote Pavel Chesnokov (1877 – 1944). De componist had slechts zelden de kans, zijn eigen werken te horen uitvoeren – de streng-communistische overheid hield nauw toezicht op “verdachte” creatieve activiteiten. Hoewel hij als docent verbonden was aan het conservatorium van Moskou, kon hij zijn handboeken slechts uitgeven met een kritisch voorwoord door de staatscensor. Vanaf 1928 wordt het hem officieel verboden, nog religieuze muziek te componeren. Solist: Werner Brans.

Gabriël verscheen vóór u, o maagd,
en onthulde het goddelijke raadsbesluit
met een groet, toen hij uitriep:
“Verheug u, ongezaaide aarde,
Verheug u, onverbrande struik,
Verheug u, onpeilbare diepte,
Verheug u, gij brug naar de hemel,
hemelse ladder van Jakob,
Verheug u, goddelijke kruik met manna,
Verheug u, die de vloek verbreekt,
Verheug u, eerherstel van Adam:
de Heer is met u!”

Grote litanie

In het Westen gebruiken we ze (haast) niet meer, maar de orthodoxe kerken kennen nog steeds de litanie-vorm: een reeks gebeden waar voortdurend eenzelfde antwoord op herhaald wordt. Dit is een anonieme zetting van de “mirnaja” of “vredes”-litanie, vernoemd naar het openingswoord van de diaken. Deze litanie vormt de opening van de Goddelijke Liturgie, de orthodoxe benaming van de eucharistieviering. In tegenstelling tot de Westerse gewoonte opent zij niet met een thematisch lied, maar steevast met deze litanie.

- Geef uw zegen, heer priester!
- Gezegend het koninkrijk van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, nu en altijd, tot in de eeuwigheid.
- Amen.
- Om vrede bidden wij de Heer.
- Heer, ontferm U.
- Om de hemelse vrede en de redding van onze ziel, bidden wij de Heer.
- Heer, ontferm U.
- Om vrede in de wereld en het welzijn van de heilige kerken Gods en hun eenheid, bidden wij de Heer.
- Om deze heilige kerk en allen die er in geloof, ontzag en vreze Gods in binnentreden, bidden wij de Heer.
- Om onze grote heer en vader, zijne heiligheid patriarch Kirill van Moskou en Geheel Rusland, het eerbiedwaardige priesterschap, het diaconaat in Christus, geheel de clerus en het volk, bidden wij de Heer.
- Om dit land, zijn overheden en zijn leger, bidden wij de Heer.
- Om goed weer, overvloed aan vruchten des velds en vreedzame tijden, bidden wij de Heer.

- Voor hen die reizen, ziek zijn, lijden, gevangen zijn en hun redding, bidden wij de Heer.
- Dat we verlost mogen worden van onrust, wraak en noden, bidden wij de Heer.
- Help ons, red ons, ontferm U over ons en bescherm ons, Heer, door Uw genade.
- In gedachtenis aan onze heilige, zuivere, gezegende, glorierijke maagd en moeder Gods Maria en aan alle heiligen, laten wij onszelf en elkaar en geheel ons leven aanbevelen aan Christus, onze God.
- *(priester)* Want U behoort de glorie, de eer en de aanbidding, Vader, Zoon en Heilige Geest, nu en altijd, tot in de eeuwigheid.
- Amen.

Oche nash

Ook de klassieke koormuziek heeft zijn “evergreens”: composities die iedereen vroeg of laat hoort uitvoeren en een blijvende indruk nalaten. Deze zetting van het “Onze Vader” door Nikolai Nikolaevich Kedrov (senior, 1871 – 1940) is daar, met recht en reden, één van. Na de revolutie van 1917 ging Kedrov in vrijwillige ballingschap naar Parijs. Het liet hem toe, actief te blijven in de Russische koor- en kerkmuziek.

Litanie voor de overledenen

Ook in de uitvaartdienst (“pannihida”) komt de litanie-vorm uitgebreid aan bod. Deze zetting is van de hand van de Servische componist Stepan Stojanović (alias “Mokranjac” (1856 – 1914)). Hij wordt algemeen gezien als de “vader van de Servische muziek”. Zijn composities voor de orthodoxe liturgie werden dermate populair dat de oorspronkelijke, éénstemmige zang nagenoeg geheel verdween.

- Laten wij in vrede bidden tot de Heer.
- Om de vrede van boven en de redding van onze zielen, bidden wij de Heer.
- Om de vergeving van de zonden van hen die dit leven verlieten, zaliger gedachtenis, bidden wij de Heer.
- Om de altijd-bedachte dienaren Gods, om hun rust, stilte en zalige gedachtenis, bidden wij de Heer.
- Opdat Hij hun alle zonden zou vergeven, de bewuste en de onbewuste, bidden wij de Heer.
- Opdat zij zonder vonnis mogen staan voor de ontzagwekkende rechtersstoel van de Heer der heerlijkheid, bidden wij de Heer.
- Om hen in lijden en verdriet, die troost zoeken bij Christus, bidden wij de Heer.
- Opdat zij mogen gerekend worden bij diegenen die zijn in de schoot van Abraham, Isaak en Jakob, bidden wij de Heer.
- Opdat wij verlost mogen worden van alle onrust, wraak en nood, bidden wij de Heer.
- Help ons, red ons, ontferm U over ons en bescherm ons, God, door Uw barmhartigheid.
- Nu wij gesmeekt hebben om de genade Gods, het hemelse koninkrijk en de vergeving der zonden, laten wij dan onszelf, elkaar en heel ons leven opdragen aan Christus, onze God.

- *(priester)* Want Gij, Heer, zijt de verrijzenis en het leven, en de eeuwige rust van Uw ontslapen dienaren, o Christus onze God: U vereren wij, samen met Uw ongebornen Vader en de heilige, levengevende Geest, nu en altijd, tot in de eeuwigheid.
- Amen.

Bogoroditse djevo

Het bekendste koorwerk van Sergei Vasilievich Rachmaninov (1873 – 1943) is ongetwijfeld zijn “Al-nachtelijke Wake” uit 1915, in het Nederlands vaak fout “Vespers” genoemd. Op de vooravond van grote kerkelijke feesten gaan de vespers en de metten van de volgende ochtend naadloos in elkaar over, en ontstaat dus een geheel-nachtelijke dienst. Het werk was ook een favoriet van de componist, al was hij zelf geen praktiserend gelovige. Hoewel de cyclus in nauwelijks 2 weken op papier stond, kreeg het werk snel mythische proporties: door de première in 1915 werd het het laatste grote religieuze koorwerk dat in Rusland zou klinken gedurende lange tijd.

Gij maagd en Theotokos, verheug u,
 Maria, vol van genade,
 de Heer is met u.
 Gezegend zijt ge temidden van de vrouwen,
 en gezegend is de vrucht van uw schoot,
 want gij schonk het leven aan Hem, die onze zielen redt.

*Hartelijk dank aan u, geacht publiek
voor uw luisterbereidheid*

*Hartelijk dank aan de gemeenschap van de basiliek
en E.H. Decoster
voor hun gastvrijheid*

*Hartelijk dank aan de madammen van Sanseveria
voor hun bijdrage aan alweer de 10e
"Molitva and Friends"*

*Hartelijk dank aan de Servais-academie
en directeur Stijn Hanssens
voor de logistieke steun*

*Hartelijk dank aan de medewerk(st)ers
vóór en achter de schermen*

*Wij wensen u een veilige thuiskomst,
dagen met veel warmte voor hart en ziel,
en alvast een mooi eindejaar.*